

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Scavenius' geograf

Gudmund Hatt og geopolitikken

Larsen, Henrik Gutzon

Published in:

Det Kongelige Danske Geografiske Selskabs årsskrift for 2007

Publication date:
2008

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Larsen, H. G. (2008). Scavenius' geograf: Gudmund Hatt og geopolitikken. I M. K. Hansen, & O. Mertz (red.), *Det Kongelige Danske Geografiske Selskabs årsskrift for 2007* (s. 44-46). Det Kongelige Danske Geografiske Selskab. Det Kongelige Danske Geografiske Selskabs Årsskrift

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Scavenius' geograf

– Gudmund Hatt og geopolitikken

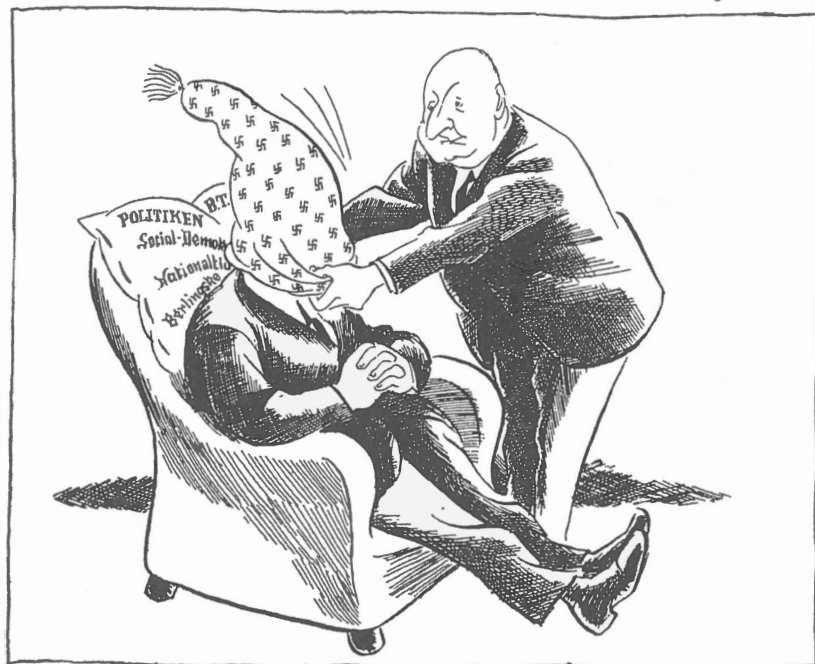
Af Henrik Gutzon Larsen, adjunkt, Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet

“De storpolitiske Problemer synes De mig at se gennem tyskfarvede Brillen” skrev skibsreder A. P. Møller i november 1941 til Gudmund Hatt (1884-1960). Skibsrederens kommentar gjaldt det siden vidt publicerede foredrag “Norden og Europa”, som Hatt i august 1941 havde præsenteret i Riksföreningen Sverige-Tyskland og siden også holdt i Berlin. A. P. Møller mere end antydede, at Hatt hørte til gruppen af “Medløbere og Logrere”.

Anvendt Videnskab

Dagens Bidstrup

Nathuen Hatt: Land og Folk var under og efter besættelsen nådesløs i sin kritik af Gudmund Hatt. Denne Herluf Bidstrup tegning ledsagede en leder om tjenestemandssagen mod Hatt (Land og Folk, 11. april 1947). Overskriften henviser til en ordveksling under sagen, der tidligere var refereret i avisen: “Vil De virkelig mene, at ‘Geopolitik’ er Videnskab?” spurgte en af dommerne angivelig. Hvortil Hatt skal have svaret: “Lad os sige anvendt Videnskab”. (Land og Folk, 9. april 1947)

Scavenius blev afhørt i Tjenestemandssagen mod Prof. Gudmund Hatt.

Scavenius: Det gjaldt jo om at faa det danske Folk til at sove-roligt videre, og til det Brug var Prof. Hatt jo en udmærket Nathue.

Skibsrederen leverede på sin vis en tidlig sammenfatning af Hatts eftermæle som geografiprofessoren, der under besættelsen lod sig spænde for en tyskvenlig – hvis ikke ligefrem nazistisk – propagandavogn. Hatt var også etnograf og

arkæolog. Men blandt geografer er det særligt Hatts favntag med geopolitikken, som huskes med varierende grad af overbærenhed. Det var da også Hatts virke som geopolitisk skribent og kommentator under besættelsen, der i 1947

kostede ham professoratet i kulturgeografi ved Københavns Universitet. Geopolitikken var imidlertid ikke et kort sidespring i Hatts geografiske karriere.

Livsrum, kolonier og blokpolitik

For Hatt udsprang samtidens verdenspolitiske drama i grunden af den industrikultur, der var opstået i Vesteuropa, og som i hans tolkning var ekspansiv – den behøvede, hvad Hatt med inspiration fra Friedrich Ratzel lidt uheldsvangert kaldte "*Livsrum*". For industrialisering medførte med næsten usvigelig sikkerhed overbefolkning og krævede især markeder for råstoffer og afsætning. Kolonispørgsmålene var derfor det centrale tema i Hatts tidlige geopolitik.

I dag falder det i øjnene, at Hatt i den forbindelse ofte forfaldt til en uskøn blanding af naturdeterminisme og racisme. Men i en samtidig sammenhæng er det nok så påfaldende, at Hatt i stigende grad lagde vægt på ganske fremsynede politiskøkonomiske forklaringer. Hatt var i udpræget grad materialist, måske ligefrem en form for historisk materialist.

1800-tallet havde i Hatts udlægning været europæernes – men på ingen måde de koloniserede folks – lykkelige tid. Nogle stater havde her opnået "*Livsrum*" gennem etableringen af kolonier eller gennem kontinental ekspansion. Og på grund af den britiske frihandelspolitik havde mindre stater som Danmark også opnået et frugtbart om end ikke territorielt "*Livsrum*". Men ved overgangen til 1900-tallet var verden ikke blot fuldt koloniseret – frihandelspolitikken var også brudt sammen. Det betød ifølge Hatt, at verden var under opdeling i økonomiskgeografiske blokke, der med en stormagt som center stræbte efter selvforsyning. På den ene side var der de "*mætte*" magter, Storbritannien, Frankrig, USA og Rusland, der havde opnået den nødvendige kontrol over råstoffer og markeder. På den anden side var der de "*sultne*" magter, Tyskland,

Japan og Italien, der stræbte efter "*Virkefelter for deres nationale Energi*".

For Hatt var det i væsentlig grad materielle snarere end ideologiske modsætninger mellem verdens økonomiskpolitiske blokke, der var årsagen til både første og anden verdenskrig. Det var også blokpolitikken, der fik Hatt til at fæste lid til Tyskland. Da krigen var brudt ud, opfattede han således Norden som klemmt mellem tre stridende blokke – Sovjetunionen, Tyskland samt Storbritannien og USA. I den situation var Tyskland den eneste magt, der for Hatt kunne og ville stoppe, hvad han opfattede som en truende sovjetisk ekspansion mod Skandinavien. Hatt fandt tilsyneladende næring for denne konklusion i særligt Storbritanniens eftergivenhed overfor Tysklands anslag mod Spanien, Tjekkosllovakiet, Østrig og Polen. Samtidig var netop Tyskland den eneste magt, der for Hatt var kommet Finland til hjælp i kampen mod "*den østlige Jættestat og dens for nordisk Tankegang modbydelige Samfundsorden*".

Scavenius' geograf

Hatts geopolitiske analyser op til og under besættelsen synes således i høj grad drevet af bekymring for de mindre staters fremtid. Og Hatts til tider meget tyskvenlige analyser skal formodentlig også ses som et forsøg på at tilkæmpe Danmark et mål af økonomisk og politisk autonomi i den tyske nyordning af Europa, der i besættelsens første år syntes at ligge i kortene. Hatt var således ikke blot materialist – hans geopolitiske analyser var også udtryk for en markant småstats realpolitik. Det var en position, som Hatt delte med Erik Scavenius. Frem til sammenbruddet af samarbejdspolitikken i august 1943, der også markerede afslutningen på Hatts offentlige aktiviteter, stod han da også i jævnlig forbindelse med Scavenius og Udenrigsministeriet, der synes at have billiget Hatts omfattende virke som geopolitisk skribent og

foredragsholder. Og efter krigen fastholdt Hatt, *“at den Politik, Udenrigsminister Scavenius stod for, var den eneste rigtige under de givne Forhold”*.

Sandhed og politik

Hatt var en af de mange, der den 5. maj 1945 blev anholdt af modstandsbevægelsen. Han blev dog løsladt efter en uges internering. Men Hatts forhold til besættelsesmagten blev gjort til genstand for en sag ved Den ekstraordinære Tjenestemandsdømmestol, der i maj 1947 fastslog, at hans aktiviteter under besættelsen havde været udtryk for *“uværdig national Optræden”*. Som straf blev Hatt frakendt professoratet ved Københavns Universitet. Ganske sigende for retsopgørets tvetydige karakter erkendte domstolen imidlertid også, at Hatt kunne have fundet støtte for sine synspunkter hos regeringen og dele af pressen. Han blev blandt andet derfor afskediget med fuld pension.

Dommen var et slag, Hatt aldrig kom sig over. Og prædikatet *“uværdig national Optræden”* må have ramt hårdt. For Hatt mente både under og efter besættelsen, at han blot gjorde sin videnskabelige og nationale pligt. Allerede i et brev til Statsminister Stauning fra maj 1939 anførte Hatt således ganske karakteristisk, at det var *“som politisk Geograf – og som Dansker”*, at han anbefalede statsministeren at modtage Hitlers tilbud om en ikkeangrebspagt. Som tidens geopolitikere i almindelighed betragtede Hatt verdenspolitikken fra et nationalt standpunkt. Og han mente tydeligvis, at han objektivt havde anbefalet, hvad der under de givne omstændigheder var bedst for Danmark.

Hatt overskred imidlertid også den under alle omstændigheder porøse grænse mellem videnskab og politik. Under besættelsen forfaldt han således ikke blot til antisemitiske stereotyper – han omtalte også Tyskland og Hitler i vendinger, der næppe kan betragtes som andet end blåøjet ønsketænkning eller kalkuleret leflen. Samtidig

antog Hatts aktiviteter som geopolitisk skribent og foredragsholder et omfang, som langt oversteg, hvad der kunne betragtes som hans videnskabelige eller nationale pligt. Det var ikke uden grund, at Hatts hustru i september 1941 advarende skrev: *“Tyskerne opsluger dig snart helt og holdent. De spænder dig for Kampvognen. Bevar nu Hovedet klart og Hjertet paa rette Sted”*.

Hatts mere end realpolitisk påkrævede tyskvenlighed, og især hans næsten maniske aktivitetsniveau, peger på en mere uudgrundelig facet af Hatt. For Hatt var ikke blot den lærde professor, der i egne øjne forsøgte at levere objektive geopolitiske analyser fra et dansk standpunkt – han var også en ærekær og stridbar mand, der tilsyneladende reagerede på kritik ved at levere mere af samme skuffe. Begge sider kom til udtryk i Hatts svar på A. P. Møllers ligefremme brev. Hatt fremhævede således, at det var *“en objektiv Søgen efter Sandheden”*, der havde ført til hans opfattelse. *“I øvrigt”,* tilføjede Hatt, *“egner jeg mig ikke som Propagandist. Min Hovedinteresse har altid været Sandheden”*. Den stridbare professor stak dog også hovedet frem i Hatts slutreplik: *“Deres Udtryk ‘Medløber og Logrere’ krænker mig ikke, men faar min Agtelse for Dem til at synke nogle Grader”*.

Indlægget er baseret på Gudmund Hatt og geopolitikken – en introduktion og bibliografi, der er under udgivelse ved Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet.

Naturdeterminisme

Den opfattelse at de naturgivende betingelser helt eller i betydelig grad er bestemmende for andre forhold – herunder, og særligt i denne sammenhæng, at forskelle mellem mennesker og samfund bestemmes af naturforhold, typisk klimaforskelle.